

Akademien granskar...

MUSIKVETENSKAP

GUNNAR TERNHAG:

Musikvetenskap i Sverige – en bakgrund

EN DEL I HELHETEN

Tillkomsten av musikkforskning som en akademisk disciplin hör ihop med förändringar inom två samhällsområden. Det ena området är musiklivets successiva expansion och professionalisering. Det andra är motsvarande förändring i högre utbildning och forskning. Dessa båda i förening har bidragit till att skapa en grund för musikkforskning som akademiskt ämne.

Musikkforskningens tillkomst och framsteg liknar i det stora hela andra liknande discipliners historia. Men det finns några särdrag. Sambandet med musiklivets utveckling är ett sådant. Det är riktigtast att beskriva detta samband som en växelverkan. Musiklivets förändring har gett incitament till förändrad forskning och likaså förändrad högre utbildning. Men också det omvända gäller: musikkforskning har på olika sätt påverkat musikutövning, -lyssning och -tänkande.

Ett annat särdrag finns i den större musikutbildningsfär som musikvetenskap (som ämnet numera heter) ingår i. Den största utbildningsvolymen inom musikområdet står musikkhögskolorna för. De är i dag sex stycken (Stockholm, Göteborg, Malmö, Örebro, Piteå och Ingesund¹) och har huvudsakligen utbildningar för blivande musikk lärare och blivande musikutövare. Musikkhögskolornas historia i Sverige går tillbaka på de utbildningar som Kungl. Musikkaliska akademien startade redan vid dess grundande 1771 och som benämndes akademins undervisningsverk och senare musikkonservatorium, för att 1942 kallas musikkhögskola.

Till de sex kan läggas Operahögskolan i Stockholm som är en del av nyformerade Stockholms konstnärliga högskola.

Fem musikkhögskolor har forskarutbildning i musikpedagogik.² Vid fyra

¹ Kungl. Musikkhögskolan är namnet på högskolan i Stockholm, Högskolan för scen och musik är den göteborgska varianten. I Piteå är musikkhögskolan inte längre någon egen enhet, utan ingår f.n. i Institutionen för konst, kommunikation och lärande.

² Stockholm, Göteborg, Malmö, Örebro och Piteå. Kungl. Musikkhögskolan i Stockholm har ingen egen examensrätt för forskarutbildning i musikpedagogik, utan bedriver utbildningen genom ett avtal med Musikkhögskolan i Malmö, Lunds universitet.

av högskolorna och vid Stockholms konstnärliga högskola finns konstnärlig forskarutbildning.³

Men musikutbildningssfären rymmer mer. Utbildning till musiklejare finns också vid Linnéuniversitetet. Musikproduktion heter ett nyetablerat utbildningsområde som handlar om musikskapande och -distribution med hjälp av datorer (Ternhag 2012). Utbildningsprogram i musikproduktion finns vid minst tio lärosäten, men ges också av en handfull privata utbildningsanordnare. Kurser i musikpsykologi ges sedan många år av Psykologiska institutionen vid Uppsala universitet som också bedriver internationellt framstående forskning i detta område. Utbildning i musikterapi finns bl.a. vid Kungl. Musikhögskolan, men är i det stora hela dåligt utbyggt i Sverige jämfört med övriga Norden.

Det existerar som synes en mängd musikinriktade utbildningar, där musikvetenskapens utbud ingår som en mindre del. Och forskningsmiljöerna är ävenså fler än bara de strikt musikvetenskapliga. Den helhetsbilden är viktig att ha i minnet, när musikvetenskapen i det följande beskrivs.

DEN INSTITUTIONELLA HISTORIEN

Det är svårt att peka ut starten för musikforskningen i Sverige.⁴ Som en tydlig milstolpe i ämnets historia används ofta Karl Valentins disputation i Leipzig 1885. Valentin var den förste svensk att i modern tid erövra doktorsgraden i ett musikämne – hans avhandling bär rubriken *Studien über die Schwedischen Volksmelodien* (Olsson 2003). Vid Musikkonservatoriet i Leipzig fick den mångbegåvade Valentin både teoretisk och praktisk musikutbildning. Dessa båda sidor ifråga om musikalisk skolning var länge intimt förenade. Valentin valde att inte fortsätta sin påbörjade forskarbana, varför hans välgjorda avhandling står som en torso över en lovande vetenskaplig karriär som kom av sig (om Valentin, se Öhrström 2014).

Nästa nämnvärda milstolpe är Tobias Norlinds disputation vid Lunds universitet 1908 på avhandlingen *Latinska skolsånger i Sverige och Finland* (om Norlind, se Bohlin 2004a och 2004b). Norlind disputerade i litteraturhistoria med poetik. Förutom med inhemska studier hade han förberett sig genom att också studera i Tyskland, vilket länge skulle vara gängse inom ämnet. 1909 utnämndes han till docent i litteratur- och musikhistoria vid nämnda universitet. Fram till 1918 föreläste Norlind vid universitetet, inte bara om musikämnen, utan också i såväl litteraturhistoria som folkloristik.

³ Stockholm, Göteborg, Malmö och Piteå. Kungl. Musikhögskolan har ingen egen examensrätt för konstnärlig forskarutbildning, utan bedriver utbildningen genom ett avtal med Musikhögskolan i Malmö, Lunds universitet.

⁴ Idéutvecklingen i svensk akademisk musikforskning behandlas av Sten Dahlstedt i två doktorsavhandlingar, en i musikvetenskap (1986) och en i idéhistoria (1998).

Eftersom musikhistoria inte existerade som en egen disciplin, tvingades studenterna söka dispens ifall de ville inkludera sådana kurser i sina examina. 1915 fastställde universitetskanslern en studieplan i musikhistoria med musikteori som ämnet kom att heta.

Den brett verksamme Tobias Norlind lämnade emellertid Lund 1918 för att bli lärare i musikhistoria vid dåvarande Musikkonservatoriet i Stockholm och från 1919 föreståndare för Musikhistoriska museet. Uppbyggnaden av undervisning i musikhistoria i Lund stannade därför av, eller rättare sagt blev vilande under många år.

Norlind var en av initiativtagarna till bildandet av *Svenska samfundet för musikforskning* 1919, vars första ordförande han blev.⁵ Dess huvuduppgift var utgivning av *Svensk tidskrift för musikforskning* som kom med sitt första nummer redan samma år – med Norlind som redaktör. Tidskriften utges fortfarande och är svenska musikvetares centrala publiceringsplats.

I Stockholm lyckades Tobias Norlind aldrig få någon position vid dess högskola. Men detta lärosäte – och Uppsala universitet – inrättade ändå undervisningsplanen från Lund och med särskild dispens kunde han examinera de få studenterna. Efter några år fick båda lärosätena docenter i musikhistoria med musikteori: Gunnar Jeanson (1898–1939) i Stockholm och Carl-Allan Moberg (1896–1978) i Uppsala.

Gunnar Jeanson disputerade 1926 på en avhandling om tonsättaren August Söderman och hans musik. Som forskare hade han alltså den obligatoriska musikhistoriska inriktningen, men var framför allt engagerad i den samtida musiken – han var också tonsättare, om än i mindre omfattning (om Jeanson, se Brodin & Moberg 1939, Rosengren 2015).

Carl-Allan Moberg byggde upp musikforskningen som disciplin vid Uppsala universitet (om Moberg, se Bengtsson 1985, Dahlstedt 1998 s. 85ff). Hans avhandling bar rubriken *Über die schwedischen Sequenzen. Eine musikgeschichtliche Studie* (1927) och behandlade således den gregorianska musiken i Sverige, ett klassiskt forskningsfält inom disciplinen. Moberg utnämndes till professor i musikforskning 1947, nästa påtagliga milstolpe i ämnets historia. Tack vare denna position kunde disciplinen stabiliseras, även om studentantalet under åtskilliga år var relativt litet. Moberg höll professorsstolen till 1961. Han efterträddes av Ingmar Bengtsson (1920–1989) som hade disputerat på en filologiskt inriktad avhandling om Johan Helmich Romans instrumentalmusik (1955), men som professor gärna ägnade sig åt naturvetenskapligt orienterad rytmforskning. Hans magnifika introduktionsbok *Musikvetenskap* (1973) serverades i många år som kurslitteratur för ämnets studenter, också i övriga Norden.

⁵ Tobias Norlind beskriver läget för den då unga disciplinen i artikel från 1920: »Musikvetenskapen vid svenska universitet». Lägg märke till att Norlind använder dagens beteckning på disciplinen, vilken introducerades formellt under 1970-talet.

Musikforskning fick ett andra fäste i landet 1956, när Martin Tegen gavs möjligheter att bygga ämnet vid dåvarande Stockholms högskola (för en historik, se Tegen 1986). Som Mobergs elev hade Tegen året innan disputerat på en nyskapande avhandling om det breda musiklivet i Stockholm 1890–1910. Det nyskapade låg i att Tegen sprängde den konstmusikaliska bur som därtills var musikforskningens gällande forsknings- och utbildningsområde.

Nästa etablering kom att bli Göteborgs universitet. Utbildad av Moberg hade Jan Ling (1934–2013) både disputerat vid Uppsala universitet och inlett sin lärarkarriär där (om Ling, se Ramsten & Ternhag 2014a, 2014b). 1967 flyttade han till Göteborg för att vid stadens universitet grunda en musikvetenskaplig miljö som snabbt fick en stor volym, men också en inriktning som skiljde sig från Uppsalakollegernas (Ling 1969). Musiksociologi blev inledningsvis en göteborgsk specialitet (Ling 1976). Genom att flytta in ämnet i musikhögskolan (1985) ville Ling senare betona – och främja – närheten till det praktiska musikutövandet. Jan Ling introducerade följdriktigt en »konstnärligt kreativ» variant av forskarutbildning i musikvetenskap 1977, en föregångare till dagens konstnärliga forskarutbildning och en mycket tidig etablering ur ett europeiskt perspektiv (om framväxten av konstnärlig forskning inom musikområdet, se Jullander 2007). Första doktorsavhandlingen med den inriktningen kom 1991.

Bara något år efter etableringen i Göteborg inleddes utbildning i musikvetenskap vid Lunds universitet. Verksamheten där leddes av Folke Bohlin, också Uppsalautbildad under Moberg. I Lund har dock ämnet fört en vacklande tillvaro.

I många år var kvartetten Uppsala, Stockholm, Göteborg och Lund musikvetenskapens institutionella utposter i den högre utbildningen. En femte medlem anslöt sig 2004, då Växjö universitet (idag Linnéuniversitetet) började med kurser i ämnet. Under ledning av Boel Lindberg skapades i Växjö en musikvetenskaplig miljö som efter några år hade en utbildningsvolym på grundnivå som inte stod de äldre etableringarna efter.

Musikhögskolan vid Örebro universitet har musikvetenskap som forskarutbildningsämne. Där har man en bred tolkning av ämnet. Forskning med musikpedagogisk betoning och med konstnärlig utgångspunkt förekommer också i doktorandseminariet.

Bilden av musikvetenskapens infrastruktur i Sverige vore inte komplett utan några ord om Musikmuseet, Svenskt visarkiv och Musik- och teaterbiblioteket.

Redan med Tobias Norlind vid rodret bedrevs vid Musikmuseet en organologisk forskning som nådde långt utanför landets gränser. Han efterträddes 1949 av Ernst Emsheimer (1904–1989) som inte bara fortsatte den organologiska inriktningen, utan också bidrog till att introducera den kontinentala musiketnologin i landet (om Emsheimer, se Rosengren 2013). Museet i Stockholm var länge ett organologiskt centrum med vida inter-

nationella kontakter. Idag, då verksamheten bedrivs under pseudonymen Scenkonstmuseet, är den vetenskapliga kompetensen beklagligtvis skingrad.

Svenskt visarkiv grundades på privat initiativ 1951, blev statligt 1970 och ingår idag i hybriden Statens musikverk. Visarkivet har alltid hållit forskningsfanan högt. I många år dominerades verksamheten av editionsarbetet inför utgivningen av fembandsverket *Sveriges medeltida ballader* (1983–2001). Insamling och forskning kring instrumental folkmusik har länge funnits på visarkivets program. Sedan 1981 finns en jazzavdelning som samlar dokument om jazzmusikens svenska historia (Kjellberg 2001a).

Till musikvetenskapens Sverige-karta hör slutligen Musik- och teaterbiblioteket, vars rötter går tillbaka till Kungl. Musikaliska akademiens tidigaste bok- och musikaliesamling. Idag ingår också biblioteket i Statens musikverk. Biblioteket har en unik position med sin forskningsfrämjande verksamhet. Det rymmer böcker och tidskrifter om musik och teater, förstås, men också en i internationellt perspektiv stor och förstklassig samling med musikalier, varav en stor del finns i handskrift. Musik- och teaterbiblioteket förvarar kort sagt de viktigaste källorna till svensk musikhistoria.

FORSKNINGSINRIKTNINGAR

Musikhistoria med musikteori var som nämnts ämnesbestämningen vid Lunds universitet under Tobias Norlinds tid. Benämningen fångar de viktigaste beståndsdelarna i disciplinen långt fram i tiden, man kan till och med påstå att de fortfarande gäller. Insikter i musikhistoria och musikteoretisk behärskning förväntas alla musikvetare äga. I många musikvetenskapliga texter ser man denna kombination i tillämpad form. Den musikhistoriska skolningen har successivt vidgats utanför konstmusikens domäner, även om konstmusikens historia fortfarande har störst utrymme i ämnets grundutbildning. Historiska perspektiv på folkmusik, jazz och senare tiders populärmusik ingår numera också i studenternas pensum – och i musikvetenskapens forskningsagenda.

Musikteorin, å andra sidan, har förblivit ganska opåverkad av tidens strömmar. Dess plats i undervisning och forskning har dock blivit mindre med åren. De flesta av dagens studenter har gehörsmusicerande som grund, vilket innebär att musikteorin utgör en hög tröskel att kliva över. Många musikrelaterade forskningsproblem går emellertid att lösa utan musikteoretiska verktyg.

Om musikvetenskaplig forskning länge gick att sammanfatta i den första ämnesbestämningen, med preciseringen att musikhistoria avsåg konstmusikens historia, har utvecklingen inneburit en successiv breddning av discipli-

nen.⁶ Nämnda subspecialiteter med historisk inriktning ingår i den bilden – en parallell till litteraturvetenskapens inkludering av populärlitteratur och till konstvetenskapens rörelse mot bildvetenskap och visuell kultur. I grunden är musikvetenskapens breddning av historiskt inriktad forskning en spegling av konstmusikens minskande roll i musiklivet och populärmusikens expansion samt av många yngre forskares vana vid umgänge med populärmusik. Men populärmusikforskning är inte någon stor del av musikvetenskaplig forskning i Sverige, vilket man skulle kunna tro med tanke på populärmusikens starka ställning i vårt land.

Forskning om populärmusik handlar förstås inte bara om historiska perspektiv. Samtidsstudier är lika vanliga, om inte vanligare. Sådana undersökningar lutar i regel mer åt kulturstudier än musikanalys och är i så fall nära besläktade med liknande undersökningar i andra kulturvetenskapliga discipliner, varav det finns åtskilliga.

Musiketnologi är en subspecialitet som länge funnits med i bilden, om än inte med den rubriken. Folkmusikforskning ingår numera i musiketnologin, men var tidigare en egen inriktning. Detsamma gäller musikanthropologi som ägnades musik och musikutövning utanför Europa. I dag är musiketnologi en överskrift som förenar fältarbetande musikvetare med kulturanalytiskt intresse – oberoende av den musikaliska genre som studeras (jfr Lundberg & Ternhag 2014). Men denna vetenskapliga specialitet finns också företrädd i etnologiämnet, i socialantropologi och i andra kulturvetenskaper. Forskning om musik finns nämligen i många discipliner.

Musikvetenskapen i Sverige har tagit anmärkningsvärt lite intryck av senare decenniernas inbrytningar i disciplinen i stort. I början av 1980-talet introducerade några amerikanska musikologer en kritik mot positivistisk musikhistorieskrivning. *New musicology*, som den högmodiga rubriken snart kom att lyda, ville beskriva musikhistorien bredare, annorlunda och med större öppenhet gentemot granndiscipliners metoder och synsätt. Föreläsarna för *New musicology* ville – mycket förenklat sagt – framför allt betrakta musikutövning i ett socialt sammanhang, hos flera av dem med särskild uppmärksamhet på genusperspektiv. Texter från denna skolbildning har lästs flitigt av svenska kolleger och visst kan inflytanden spåras, men i det stora hela har inte *New musicology* förändrat svensk musikvetenskap på något påtagligt sätt. Detsamma kan i korthet sägas om genusforskningen. Den finns helt visst företrädd, men har inte fått någon framträdande roll i svensk musikvetenskap.

⁶ I en artikel reflekterar Erik Kjellberg (2001b, tidigare professor i musikvetenskap vid Uppsala universitet) över musikvetenskapens förändring i Sverige. Han sammanfattar utvecklingen på följande sätt: »Vad som skett under 1980- och 90-talet är dels en fortsatt specialisering, eller splittring om man så vill, inom kända områden som musikhistoria, editionsteknik, organologi, musikteori, dels en rad inbrytningar i de traditionella perspektiven: semiotik, hermeneutik, fenomenologi, populärmusik, jazzforskning, gender- och performanceforskning är i dag [2001] några rikt beforskade och diskuterade forskningsområden».

I en exposé som denna är det lätt hänt att lyfta fram nya inslag och hålla tillbaka det som knappast förändrats. Till det sistnämnda hör den nationella ramen, inom vilken merparten musikvetenskaplig forskning utförts och fortfarande utförs. Det är nämligen ett faktum att svenska musikvetare nästan alltid studerar musik i Sverige. Naturligtvis kan man hävda att källmaterialet för svenska musikförhållanden finns på bekvämt avstånd och att sådana praktiska hänsyn ligger bakom den uppenbara koncentrationen på musik i Sverige. Men det är en alltför enkel förklaring till en forskningstradition som verkar finnas i den svenska musikvetenskapens gener. Även om traditionen ser ut att fortsätta, märks den oundvikliga internationaliseringen i litteraturförteckningarna som inte längre stannar vid svenskspråkiga arbeten. Forskning om musik i Sverige sker således numera med stöd av en internationell litteratur, dock inte mera internationell än att det nästan alltid handlar om engelskspråkig litteratur (jfr Florén 1994). Tyskspråkiga arbeten, som alltid fanns inflätade i äldre kollegers texter, är med få undantag frånvarande i dagens svenska musikvetenskap.

LITTERATUR

- Bengtsson, Ingmar, 1973: Musikvetenskap – en översikt. Stockholm.
 — 1985: Carl-Allan Moberg. I: Svenskt biografiskt lexikon. Bd 25. Stockholm.
 Bohlin, Folke, 2004a: Tobias Norlind: en kort biografi. I: Om Tobias Norlind, en pionjär inom musikforskningen. Lund. S. 7-12.
 — (red.), 2004b: Om Tobias Norlind, en pionjär inom musikforskningen. Lund.
 Brodin, Gereon & Moberg, Carl Allan, 1939: Gunnar Jansson. (10.10.1898–20.1 1939). I: Svensk tidskrift för musikforskning, vol. 21, 1939. S. 5–8.
 Dahlstedt, Sten, 1986: Fakta & förnuft. svensk akademisk musikforskning 1909–1941. Diss. Göteborg. (Studies from Gothenburg university, Department of musicology nr 12.)
 — 1998: Individ & innebörd. Forskningsinriktning och vetenskapsteoretiska problem inom svensk akademisk musikforskning 1942–1961. Diss. Göteborg. (Gothenburg studies in the history of science and ideas 14.)
 Florén, Anders, 1995: Akademien granskar: historia. I: Saga och sed, 1994.
 Jeanson, Gunnar, 1926: August Söderman: En svensk tondiktarens liv och verk. Diss. Stockholm.
 Jullander, Sverker, 2007. Musikalisk gestaltning som forskningsämne : ett försök till positionsbestämning. I: Svensk tidskrift för musikforskning, 2007. S. 70–90.
 Kjellberg, Erik, 2001a: »Nyplantering av jazzens blå blomma». Svensk visarkivs jazzavdelning – några reflexioner och anteckningar kring hur det började. I: Noterat, nr 9. S. 55–69.
 — 2001b: Att introducera musikvetenskap. I: STM-Online, vol.4, 2001. [elektronisk resurs]. http://musikforskning.se/stmonline/vol_4/kjellberg/index.php?menu=3 (2015-09-30)
 Ling, Jan, 1969: Musikforskare. Behövs de? Tankar i samband med etableringen av ämnet musikvetenskap i Göteborg. I: Svensk tidskrift för musikforskning, 1969. S. 155–158.
 — 1976: Samhällsinriktad musikvetenskap. Förnyelse eller återvändsgränd? I: Humanistisk forskning, 1976:2. S. 23–27.

- Lundberg, Dan & Ternhag, Gunnar, 2014: Musiketnologi – en introduktion. Möklinta. (Skrifter utgivna av Svenskt visarkiv 16.)
- Norlind, Tobias, 1920: Musikvetenskapen vid svenska universitet. I: Ur nutidens musikliv, 1920. S. 69–72.
- Olsson, Dan, 2003: Ett förbisett pionjärbete – om Karl Valentins doktorsavhandling. I: Svensk tidskrift för musikforskning, 2003. S. 58–76.
- [Ramsten, Märta & Ternhag, Gunnar (red.)], 2014a: Jan Ling, Skrifter. Bibliografi sammanställd av Märta Ramsten och Gunnar Ternhag. Stockholm. (Kungl. Musikaliska akademiens skrifter nr 132.)
- Ramsten, Märta & Ternhag, Gunnar (red.), 2014b: Apropå Jan Ling. Elva texter om musikforskning och musikliv. Stockholm. (Kungl. Musikaliska akademiens skrifter nr 133.)
- Rosengren, Henrik, 2013: Från tysk höst till tysk vår: fem musikpersonligheter i svensk exil i skuggan av nazismen och kalla kriget. Lund.
- 2015: Gunnar Jeanson. I: Levande muskarv [elektronisk resurs]. <http://www.levandemusikarv.se/tonsattare/gunnar-jaenson/> (2015-09-28)
- Tegen, Martin, 1955: Musiklivet i Stockholm 1890-1910. Diss. Stockholm.
- 1986: Musikvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet : historik 1956-1984. Stockholm.
- Ternhag, Gunnar, 2012: Musikproduktion – ett nytt ämne i högre musikutbildning. I: På tal om musikproduktion. Elva bidrag till ett nytt kunskapsområde. Gunnar Ternhag & Johnny Wingstedt (red.). Göteborg. S. 75-89.
- Öhrström, Eva, 2014: Karl Valentin. I: Levande muskarv [elektronisk resurs]. <http://www.levandemusikarv.se/tonsattare/karl-valentin/> (2015-09-28)

MÄRTA RAMSTEN:

Folkmusikforskning

Herr Ternhag nämnde här att folkmusikforskningen numera ingår i musiketnologin – det gör den delvis, men jag vill påstå att folkmusikforskning också är ett forskningsfält som rymmer flera discipliner främst, kanske, musikvetenskap, men också etnologi och litteraturvetenskap. Den svenska folkmusikforskningen hämtar metoder och teorier från andra ämnesområden – etnologi, folkloristik, musiksociologi och musikanthropologi. Framför allt är det etnologiska metoder vi använder och vi som deltar i den här vetenskapliga verksamheten – vi kallar oss ofta för musiketnologer.

Owe Ronström, som tillsammans med Herr Ternhag redigerat boken *Texter om svensk folkmusik* (1994), visar i sin klarsynta och idéhistoriskt upplagda inledning till denna bok hur folkmusikforskningen i själva verket är en lång kedja av insamlare och forskare som påverkat varandra både ideologiskt och metodmässigt. Ronström anser också att man kan tala om en »relativt väl sammanhållen svensk folkmusikforskning, trots att den inte är en egen forskningsdisciplin och trots att det saknas lärosäten och formellt organiserade utbildningsvägar för folkmusikforskare» (Ronström & Ternhag 1994 s. 13). Jag skulle vilja påstå att det är just av-

saknaden av allt detta som gjort att vi folkmusikforskare eller musiketnologer varit tvungna att ta saken i egna händer och skapa vår egen forskarmiljö.

För att anknyta till Ronströms idé om en kedja av insamlare och forskare som är beroende av varandra så tänkte jag börja i det tidiga 1800-talet. En samling unga entusiastiska män knutna till Götiska förbundet samlade då in folkminnen, bland annat folkliga visor, för att sedan ge ut vismaterialet i *Svenska folk-visor från forntiden* (1814-1818). Johann Christian Hæffner, tyskfödd musiker och director musices här i Uppsala, fick uppdraget att redigera melodierna och upptäckte då att vismelodierna hade ett speciellt tonförråd som inte stämde med vanliga dur- och mollskalor. Han kallade detta speciella tonförråd för den »nordiska skalan» (*Svea* 1818). På så vis kan han sägas vara den förste att forska kring den svenska folkmusikens struktur och musikaliska uttryck.

Svenska folk-visor från forntiden var också det material som näste forskare i kedjan, göteborgaren Karl Valentin, utgick från i sina forskningar. Valentin studerade i Leipzigs kosmopolitiska musikmiljö och lade där 1885 fram sin avhandling *Studien über die Schwedischen Volksmelodien*, inspirerad av den jämförande musikforskningen som då var på modet i Tyskland. I sin jämförande analys av melodierna i skandinaviska och europeiska folkviseutgåvor hittar han gemensamma motiv och menar att melodierna »weite Wanderungen gemacht haben». Valentin blev sedermera sekreterare i Musikaliska akademien och även lärare vid dess Musikkonservatorium. Det är anmärkningsvärt att den första doktorsavhandlingen i musikforskning som skrevs av en svensk hade just folkmusik som ämne. Valentin fortsatte emellertid inte sin forskarbana, han ägnade sig i stället åt att anordna s.k. folkkonserter.

Tobias Norlind, chef för Musikhistoriska museet från 1920-talet, får sägas ha lagt grunden till musikvetenskapen i Sverige med sina många musikhistoriska skrifter inom olika ämnen, inte minst när det gäller folkmusik. Skriften *Svensk folkmusik och folkdans* (1930) är den första översikten av folkliga musiktraditioner. Han var otroligt produktiv och hans kunnskap räckte också till folkloristiska studier – *Studier i Svensk folklore* (1911), *Svenska allmogens lif i folksed, folktro och folkdiktning* (1912), *Skattsägner* (1918) och *Gamla bröllops seder* (1919).

Till hans förtjänster hör hans omfattande inventering av musikalier i bibliotek och arkiv, inte minst äldre källor till folkmusiken, t.ex. spelmansböcker, ett av grundmaterialen inom svensk folkmusikforskning. Eftervärlden har dock ställt sig kritisk till de evolutionistiska idéer som präglade mycket av hans folkmusikforskning.

Både Valentin och Norlind utgick från noterat material utan störreällkritisk granskning. Även nästa musikforskare som ägnade en relativt stor del av sin forskargärning åt folkmusiken utgick från noterat material, nämligen Carl-Allan Moberg, men med källkritiskt öga. Moberg blev ju den

första professorn i musikforskning när ämnet introducerades här Uppsala. I »Två kapitel om svensk folkmusik«, publicerad i Svensk tidskrift för musikforskning 1950, tar han upp tonalitetsproblemen i svensk folkmusik. Hans forskning bygger på det stora material som Nils Andersson och Folkmusikkommissionen samlade in i början av 1900-talet och som trycktes i *Svenska låtar*. Även hans studier av vallåtar byggde på upptecknat material. Där har Anna Ivarsdotter fortsatt forskningen, men då utgått från inspelningar gjorda i den verkliga miljön.

Därmed är vi framme vid ett brott i kedjan – brytpunkt Ling. Carl Allan Mobergs favoritelev, Jan Ling, var både arvtagare och stark förnyare när det gäller den svenska folkmusikforskningen. Efter honom har kedjan förgrenat sig i olika forskningsområden. I Lings skrifter och artiklar kan man avläsa metodutvecklingen inom hela det musiketnologiska forskningsfältet. Licentiatavhandlingen *Levin Christian Wiedes vissamling. En studie i 1800-talets folkliga vissång* (1965) får ses som den första musiketnologiska avhandlingen i Sverige. Ling gör en källkritisk granskning av Wiedes uppteckningar för att sedan genomföra en analys av melodimaterialet och dess stilkriterier. Genom kartläggning av sångarnas miljöer kunde han fastställa repertoaren i olika sociala skikt, men också påvisa gemensamma stildrag och variant-sammanhang mellan meddelarnas melodier.

Hans omtalade doktorsavhandling om nyckelharpan (1967) var inte bara en innovation bland doktorsavhandlingar genom att den var inbunden i lila pärmar och hade liggande format, utan innebar också en förnyelse av organologin – instrumentforskningen. Kontakterna med Musikmuseet och dess chef Ernst Emsheimer var avgörande för ämnesvalet. Den då relativt okända nyckelharpan blev i Lings forskning granskad ur alla tänkbara perspektiv: historiskt, morfologiskt, byggnadstekniskt, spelmässigt och repertoarmässigt. Nyckelharpsspelmän i Uppland intervjuades, filmades, spelades in och Ling gick själv på kurs för att lära sig bygga nyckelharpa, ett klart avsteg från tidigare alster i organologi som ofta utgick enbart från museiinstrument.

Men Lings förnyelse av folkmusikforskningen var inte färdig med detta. I en rad artiklar från 1970- och 80-talen genomför han en granskning av folkmusiken ur ett ideologiskt perspektiv.

Ling var också huvudperson vid en rad icke institutionsanknutna musiketnologiska seminarier som hölls under 1970- och 80-talen, en viktig forskarmiljö där en rad musiketnologer skolades. Några av oss som står här idag ingick i den gruppen. Och vi har i vår tur gett näring åt ännu en generation folkmusikforskare med olika ämnesinriktningar och metoder. Utmärkande för denna forskartradition är att det ingår eller helt enkelt bygger på fältarbete i form av inspelningar eller intervjuer. Ling var även medelpunkten vid gruppörfattandet av *Folkmusikboken* (1980), ett samarbete mellan sju folkmusikforskare och *Folkmusikvågen* (1985).

Men det finns också andra forskarmiljöer för folkmusiken och då tänker jag på Svenskt visarkiv. Jag vågar påstå att sedan en del år är Svenskt visarkiv den ledande institutionen i landet när det gäller forskning kring folkliga musiktraditioner. Räknar man in Dan Lundberg, som är chef, finns där nu fyra disputerade forskare, två i musikvetenskap, en i litteraturvetenskap och en i etnologi – och det är ungefär så det har sett ut sedan 35 år tillbaka – det är bara personerna som har bytts ut. Ämneskombinationen är utmärkande för att inte säga nödvändig för folkmusikforskningen. Musik, texter, funktion – allt är basvara för folkmusikforskningen. De doktorander som nu är knutna till olika universitet hittar ofta sitt material i visarkivet eller är på annat sätt beroende av expert hjälp därifrån. Utmärkande för de folkmusikforskare som vuxit fram under senare decennier är att de ofta själva är utövande och kan på så sätt kombinera inifrån- och utifrån-perspektivet.

Svenskt visarkiv startades 1951 med Ulf Peder Olrog som primus motor och snart anställdes också Bengt R. Jonsson, alltså två folklorister. Till att börja med tänkte man sig det som ett centralt register över källor till visforskning, främst för forskning kring skillingtryck och ballader. Dansk folkemindesamling var ett slags modell. Där hade Grundtvig redan vid 1800-talets mitt gett ut *Danmarks gamle folkeviser* – en källkritisk utgåva med ballader i tio digra band. Balladforskning och -utgivning kom att bli den dominerande uppgiften för Svenskt visarkiv under nästan 50 år och resultatet blev en källkritisk utgåva i sju band av text och melodier som slutfördes 2001. Men arbetet vid Svenskt visarkiv hade under tiden förändrats från källforskning till ett mer musiketnologiskt perspektiv på materialet genom att inspelningsverksamheten förlades till visarkivet och kom att ingå i verksamheten efter förstatligandet 1970. Därmed kom också den instrumentala folkmusiken in i bilden. Fältarbete och forskning kom att gå hand i hand med nya metoder (hämtade från bland annat etnologi och sociologi). Resultaten kan avläsas i de skriftserier och fonogramserier som Visarkivet stått för alltsedan 1970-talet, t.ex. *Sumlen, årsbok för vis- och folkmusikforskning* (1976–1995), den lilla populärvetenskapliga serien *Noterat*, fonogramutgåvan *Musica Sveciae, Folk Music in Sweden*, men också de många separata utgåvor av folkligt musikmaterial som publicerats genom åren (nu senast i samarbete med KGAA).

Jag vill slutligen nämna att mycket av det folkmusikaliska materialet är gemensamt för Norden och att vi musiketnologer har ett mycket nära samarbete med våra nordiska kolleger, främst inom Nordiskt forum för folkmusikforskning och folkmusikarkiv.

DAN LUNDBERG:

Musiketnologi

Musiketnologi är en tämligen ung disciplin i Sverige, dessutom ett ämne som saknar egna institutioner vid svenska universitet.⁷ Musiketnologer verkar idag främst inom musikvetenskap och etnologi på universiteten i Sverige.

Att musiketnologi inte finns som en egen universitetsdisciplin i Sverige beror delvis på ämnets tvärvetenskapliga karaktär. De som arbetar inom fältet har varierande ämnestillhörigheter; förutom musikvetenskap och etnologi finner man musiketnologiska studier inom många områden i humaniora och samhällsvetenskap; pedagogik, antropologi, sociologi, folkloristik, cultural studies, dansvetenskap, musikproduktion m.fl. Detta betyder också att musiketnologer ofta verkar som solitärer på sina institutioner, vilket medfört ett behov av starka institutionsöverskridande nätverk. De större internationella nätverken som *International Council for Traditional Music* (ICTM) och *European Seminar in Ethnomusicology* (ESEM) har genom åren haft svenska forskare i centrala positioner. På det nationella planet har Svenskt visarkiv, som är en statlig icke universitetsanknuten institution, under många år fungerat som ett nav för musiketnologin i Sverige genom att arrangera möten och seminarier och genom sin publikationsverksamhet.

Grundläggande idéer och metoder som präglar musiketnologin kan sägas vara:

- 1) Musiketnologer undersöker musik och musicerande som social praktik. Utgångspunkten är att musik är en mänsklig aktivitet som både *formas av* och *påverkar* sin kulturella kontext.
- 2) Musiketnologiska metoder är tillämpbara vid studier av all musik – oavsett ursprungsområde, stil eller genre.
- 3) Etnografiskt fältarbete är en grundläggande metod för kunskapsinhämtande. Ofta sker detta i form av så kallad deltagande observation.

VAD ÄR DÅ MUSIKETNOLOGI?

Musiketnologi är studiet av musik i sin kulturella kontext – hur musik fungerar och hur den skapas och används i samhället. Musiketnologer närmar

⁷ Vid Umeå universitet fanns mellan 1996–2005 grundutbildning med inriktning på musiketnologi vid Institutionen för kultur- och medievetenskaper. Man ville där använda musiketnologins teorier och metoder över hela musikfältet, d.v.s. folk-, populär- och konstmusiktraditioner i globalt perspektiv (även europeisk klassisk musik), och med betoning på musikens användning i dagens samhälle.

sig musik som en social praktik och försöker förstå vad musik och musicerande är ur ett kulturellt perspektiv: vad musik betyder för dess utövare och publik, och hur dessa betydelse uppkommer och överförs.

Det har föreslagits många preciseringar och definitioner av ämnet. En av de mer inflytelserika är den amerikanske forskaren Alan Merriams från 1964 som ser musiketnologi som »the study of music in culture». Merriam tänker sig tre steg i en modell: uppfattningar om musik, beteenden i relation till musik och analys musikens klangvärldar.⁸

När Gunnar Ternhag och författaren till denna artikel ringar in ämnet i läroboken *Musiketnologi – en introduktion* (2014) skriver vi, i linje med Merriams definition:

En vetenskap som handlar om att studera musikuttryck i olika kulturer, men också kulturuttryck i själva musiken. Musiketnologer är alltså intresserade av både *musicerande som ett kulturellt fenomen* och *de kulturspår som finns i det musikaliska materialet*. Det handlar alltså om ett visst perspektiv på musik och musicerande, inte om en vetenskap som ägnar sig åt vissa musikaliska genrer. (Lundberg & Ternhag 2014 s. 9)

En mer populärt hållen bruksdefinition lanseras den svenske musiketnologen Owe Ronström i inledningen till antologin *Musik och kultur* (1990) i en treställigt variabel formulering som hämtats från den amerikanske musiketnologen Tim Rice:

	skapar		historiskt
Hur	upprätthåller	människor musik ur ett	socialt perspektiv?
	upplever		individuellt

Samma tankegång används av Lundberg och Ternhag (2002) som beskriver musiketnologi som studiet av »vad människor gör med musik och vad musik gör med människor». Trots den lite slagordsmässiga i ordalydelsen kan man ändå säga att den ringar in ämnet musiketnologi.⁹

European Science Foundation publicerade 2012 ett diskussionsunderlag – ett »position paper» – angående musikvetenskapen och musikforskningens situation i Europa. Man konstaterar bland annat att musikfältet är underbeforskat och att de bidragsgivande fonderna och råden som stöder humanistisk forskning på nationell nivå (i Sverige är Vetenskapsrådet, Riksbankens jubileumsfond och Vitterhetsakademien knutna till ESF) borde ägna musiken större intresse genom riktade insatser. Men man deklarerar också vad som ingår i ämnet utifrån ESF:s perspektiv. Man konstaterar att musikvetenskap inte är en homogen disciplin och utgår från den österrikiske mu-

⁸ Merriam 1964. *Conceptualization about music; behavior in relation to music; and analysis of music's sounds*. En annan inflytelserik bok är den amerikanska forskaren Mantel Hoods *The Ethnomusicologist* (1971).

⁹ Samma ordalydelse användes senare av musikforskaren Lars Lilliestam i titeln till boken *Musikliv. Vad människor gör med musik – och musik med människor* (2006).

sikforskaren Guido Adlers indelning av musikvetenskapen från 1885 i två huvudområden:

... historical and systematic (the study of folk music being a part of the latter) and considering their specific scope, subject and methods, musicologists used to distinguish at least three major sub-disciplines.

Förutom historisk och systematisk musikvetenskap pekar ESF ut musiketnologin som ett tredje fält. Man konstaterar att uppdelningen är vag och att dagens musikforskning i många fall överlappar och innehåller element från alla tre inriktningarna. Den systematiska musikvetenskapen som traditionellt sysslat med analys ur till exempel interpretations- och perceptionsperspektiv har många beröringspunkter med musiketnologin, men även det historiska angreppssättet är naturligtvis i många stycken överlappande. Men det intressanta är ändå att musiketnologin ur detta internationella perspektiv flyttas in i musikvetenskapens kärnområden.

Själva benämningen musiketnologi brukar återföras till den engelskspråkiga bok med titeln *Ethnomusicology* som den holländske forskaren Jaap Kunst gav ut 1959. Boken är en bearbetning av Kunsts publikation från 1950: *Musicologica. A Study of the Nature of Ethno-musicology, Its Problems, Methods, and Representative Personalities*. Det är värt att peka på just bindestrecket i Kunsts konstruktion av benämningen som på sätt och vis betonar den dubbla tillhörigheten i studiet av musik i relation till kultur.¹⁰

Tanken med den nya benämningen var att skilja ut fältet från tidigare inriktningar men också vissa samtida grenar. Vid denna tid handlade forskningen i många fall om studiet av »främmande» kulturer. Kunst var själv en av tidens mest betydande kännare av indonesisk gamelanmusik. Och i detta fält handlade det sedan gammalt om ett tydligt jämförande perspektiv. Dittills hade forskningen varit i huvudsak deskriptiv och systematiserande. Det var också viktigt att skaka av sig ett märkbart arv från kolonialismens dagar. Intressant nog är det just detta som ibland anförs som en kritik mot termen »musiketnologi» idag; att själva beteckningen pekar ut den etniska dimensionen och därmed upprätthåller och skapar skillnader.

Den beteckning som Kunst och andra samtida ville överge var *jämförande musikforskning* – eller på tyska som varit tidens dominerande språk: *Vergleichende Musikwissenschaft*. Den jämförande musikforskningen kopplas till det som brukar kallas »Berlinskolan», men också till *fonografen*, den epokgörande uppfinning som amerikanen Thomas Edison och fransmannen Charles Cros gjorde parallellt 1877. Med tillgång till den nya tekniken kunde naturvetenskapliga metoder för första gången tillämpas vid undersökningar av främmande musik.

Berliner Phonogramm-Archiv grundades av professor Carl Stumpf

¹⁰ Från grekiskans ἔθνος *ethnos* – ung. folk, nation och μουσική *mousike* – musik.

(1848–1936) vid institutet för psykologi vid universitetet i Berlin. Utgångspunkten var en inspelning av en thailändsk teaterföreställning på Berlin Zoo i september 1900 (Simon 2000 s. 48f). Stumpf var professor i psykologi och hans främsta intresseområden var akustik och musikpsykologi. Tillsammans med andra kolleger, framför allt Erich Moritz von Hornbostel och Otto Abraham, som vid denna tid var Stumpfs assistenter, utvecklade han det som kom att bli känt som "Berlinskolan" och den jämförande musikvetenskapen. Efter Stumpfs inspelningar av thaimusikerna gjordes andra inspelningar med besökande musiker, bland annat ett japanskt teatersällskap i november 1901. Berliner Phonogramm-Archiv bildades officiellt 1905 med Hornbostel som ledare. Hornbostel lyckades se till att tyska etnologiska expeditioner till andra länder försågs med fonografer för inspelning. Samlingarna växte snabbt. Fonografen förblev den viktigaste inspelningsapparaten ända fram till andra världskriget. Efter Stumpfs pensionering 1922 togs arkivet över av staten och inleddes i Hochschule für Musik. Tolv år senare överfördes arkivet organisatoriskt till Museum für Völkerkunde med Marius Schneider som chef. Samlingarna flyttades till Berlin-Dahlem, där arkivet ligger än idag.

Ett mål med forskningen – och arkivet – var att undersöka och jämföra musikformer från olika etniska grupper och kulturer, ofta utifrån ett evolutionistiskt perspektiv. Forskningen om andra kulturer kan ge oss kunskap om vår egen musikutveckling, menade man. Berlinskolans forskare underströk också vikten av fältinspelningar och behovet av fördjupade kunskaper för att kunna förstå musikkulturer.

TILLBAKA TILL DET SVENSKA

De första stegen i utvecklingen av en svensk musiketnologi togs på dåvarande Musikhistoriska museet i Stockholm. Det fanns naturligtvis flera centrala personer, orsaker och impulser, men jag vill ändå peka ut Ernst Emsheimer som var chef för museet 1947–1973 som en av de viktigaste. Emsheimer kom från Tyskland och hade emigrerat till Sovjetunionen för att undkomma judeförföljelserna på 1930-talet. Därifrån kom han till Sverige 1937. Med sig hade han erfarenheter från den tyska musikvetenskapen och ett stort internationellt kontaktnät. Tillsammans med en tysk kollega, professor Erich Stockmann i Berlin, inledde han ett arbete med en europeisk serie med handböcker om europeiska folkmusikinstrument. 1960 publicerade Emsheimer och Stockmann »Vorbemerkungen zu einem 'Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente'» i *Acta Musicologica* XXXII. Det som presenteras är en vision – en dröm om ett enhetligt system och metod för presentation av folkmusikinstrument (Jfr Lundberg 2014).

Emsheimers och Stockmanns vision var att instrumentforskare i alla länder skulle sätta igång med att beskriva och publicera sina länders folkmu-

sikinstrument enligt samma vetenskapliga modell. De konstaterade att folk-musikinstrumentforskningen olyckligtvis hamnat i ytterområdet inom två angränsande discipliner – den jämförande musikinstrumentforskningen och folklivs-forskningen. Men man menade att det fanns en ny väg att beträda genom en sammanslagning av metoder inom dessa ämnesområden:

Die Volksmusikinstrumente Europas sind bisher noch nicht zusammenfassend dargestellt worden. Zwei Wissenschaftszweige sind es vor allem, die mit unterschiedlichen Betrachtungsweisen und Methoden an ihrer Erforschung beteiligt sind: die Musikinstrumentenkunde als ein Teilgebiet der musikwissenschaftlichen Forschung und die Volkskunde. Beide Disziplinen haben die Untersuchung des europäischen Volksmusikinstrumentariums als ein typisches Grenzgebiet nur zögernd in Angriff genommen. (Emsheimer & Stockmann 1960)

Enkelt uttryckt kan man säga att Emsheimer och Stockmann föreslår att musikinstrument ska klassificeras, inte bara utifrån konstruktion och ljudalstringsprincip, utan också med utgångspunkt i områden som ligger utanför dessa principer. Hornbostel-Sachs klassifikationssystem från 1914 sammanför musikinstrument i familjer så att till exempel fagotten hamnar nära japanska hichiriki, eftersom båda instrumenten har dubbelt rörblad som ljudkälla (Hornbostel & Sachs 1914). Hos Emsheimer och Stockmann blir detta en möjlig koppling vad gäller instrumentfamiljer, men det dyker också upp många andra. Enligt det koncept som presenteras skulle till exempel social kontext eller repertoar kunna bilda utgångspunkter, dvs. instrument som spelar en viss typ av dansmusik kan beskrivas som en organologisk enhet. I det stora hela kan man beskriva metoden som ett musiketnologiskt sätt att närma sig musikinstrument.

Den första svenska forskare som använde Emsheimers och Stockmanns modell var Jan Ling i sin avhandling om nyckelharpan från 1964.

Man kan följa musiketnologins etablering i Sverige genom att se vilka avhandlingar som »taggats» med ämnesordet musiketnologi i biblioteksdata-basen Libris. Ämnesord sätts ju vid katalogiseringen och säger inte direkt något om vad författaren avser, utan snarare hur publikationen uppfattas av den bibliotekarie som katalogiserat boken. En sökning på »musiketnologi» i Libris med filtreringen »avhandlingar» ger 27 träffar varav 13 är svenska avhandlingar. Institutionstillhörigheten varierar kraftigt och avspeglar äm-nets heterogena karaktär:

Musikvetenskap: Geijerstam, Claes af 1976; Malm 1981; Hammarlund 1993; Skog 1993; Lundberg 1994; Lundström 1999; Öblad 2000

Etnologi: Ronström 1992; Nordström 2002; Nordström 2010; Hyltén-Cavallius 2005

Tema kommunikation (Linköping): Grandin 1989

Sociologi: Pekkola 1996

Utifrån denna enkla Librissökning kan man dra några slutsatser om utvecklingen av ämnet i Sverige – kanske inte om musiketnologin i sig, utan snarare om uppfattningen om vad ämnet musiketnologi omfattar. De tidigare avhandlingarna utgör genomgående studier av musik i andra kulturer. Detta gäller samtliga avhandlingar före år 2000. Man kan också lägga märke till att vare sig Jan Lings studie av nyckelharpan, Märta Ramstens arbete om folkmusikens förändringar i folkmusikvågens svallvågor eller Gunnar Ternhags studie av fenomenet Hjort Anders »taggats» som musiketnologi. Dessa dyker däremot upp vid en sökning på folkmusik (vilket i stort sett alla de övriga också gör).¹¹ Efter år 2000 återfinns däremot doktorsavhandlingar om till exempel pensionärskap och musik (Hyltén-Cavallius 2005), bilen som konsertlokal (Öblad 2000), kvinnliga rockmusiker (Nordström 2010) upp. En slutsats är att ämnet musiketnologi allt mer kommit att bli just en metod eller ett angreppssätt på musikens och musikernas funktion och roll i kulturen oavsett genre. Förändringen kan ses som en frukt av det starka engagemang för ämnet som fanns under slutet av 1980-talet och början av 1990-talet med ett stort antal avhandlingar, bokproduktioner och seminarier som gav den svenska musiketnologin en tydlig profil, nationellt och internationellt.

Som tidigare nämnts är en sökning i Libris inte något säkert mått på musiketnologins utveckling; det finns en hel del andra avhandlingar som slunkit genom katalogiseringens finmaskiga nät. Men tendensen visar ändå att ämnet alltmer uppfattas som ett genreöverskridande och heltäckande sätt att studera musik som en del av kulturen.

LITTERATUR

- Adler, Guido, 1885: Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft. I: Vierteljahrsschrift für Musikwissenschaft. Leipzig.
- Arvidsson, Alf, 1991: Sågarnas sång. Folkligt musicerande i sågverkssamhället Holmsund 1850-1980. Diss. Umeå.
- Dahlig-Turek, Ewa, et al. (eds.): 2012: Musicology (Re-)Mapped. Strassbourg.
- Emsheimer, Ernst & Stockmann, Erich, 1960: Vorbemerkungen zu einem „Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente“. I: Acta Musicologica XXXII.
- Geijerstam, Claes af, 1976: Popular music in Mexico. Albuquerque. Diss. Uppsala.
- Grandin, Ingemar, 1989: Music and media in local life. Music practice in a Newar neighbourhood in Nepal. Diss. Linköping.
- Hammarlund, Anders, 1993: Yeni Sesler - Nya stämmor : en väg till musiken i det turkiska Sverige. Diss. Stockholm.
- Hood, Mantel, 1971: The Ethnomusicologist. New York.
- von Hornbostel, Erich Moritz & Sachs, Curt, 1914: Systematik der Musikinstrumente. Ein Versuch“. I: Zeitschrift für Ethnologie.

¹¹ Det finns också flera andra avhandlingar som bygger på en uttalad musiketnologisk metod som inte kommer upp sökning. Till exempel Arvidsson 1991, Åkesson 2007, Lagergren 2009 och Nylander 2014.

- Hyltén-Cavallius, Sverker, 2005: Minnets spelrum : om musik och pensionärskap. Diss. Hedemora.
- Kunst, Jaap, 1950: Musicologica. A study of the nature of ethno-musicology, its problems, methods and representative personalities. Amsterdam (Mededeeling / Koninklijke Vereeniging Indisch Instituut, Amsterdam, Afdeeling Culturele en Physische Anthropologie; 35.)
- Lagergren, Karin, 2009: Ordet blev sång. Liturgisk sång i katolska kloster 2005-2007. Diss. Skellefteå.
- Lilliestam, Lars, 2006: Musikliv. Vad människor gör med musik – och musik med människor. Göteborg.
- Lundberg, Dan, 1994: Persikoträdgårdarnas musik. En studie av modal improvisation i turkisk folk- och populärmusik baserad på improvisationer av Ziya Aytekin. Diss. Stockholm.
- Lundberg, Dan, 2014: En organologisk vision – och hur beskriver man en nyckelharpa. I: Ramsten, Märta & Ternhag, Gunnar (red.) Apropå Jan Ling. Elva texter om musikforskning och musikliv. Stockholm. (Kungl. Musikaliska akademiens skrifter nr 132.)
- Lundberg, Dan & Ternhag, Gunnar, 2014: Musiketnologi. En introduktion. 2. reviderade upplagan. Möklinta.
- Lundström, Håkan, 1999: I will send my song : Táam and other Kammu vocal genres in the singing of Kam Raw. Diss. Lund.
- Malm, Krister, 1981: Fyra musikkulturer. Tradition och förändring i Tanzania, Tunisien, Sverige och Trinidad. Diss. Stockholm.
- Merriam, Alan, 1964: The anthropology of music. Evanston.
- Nordström, Annika, 2002: Syskonen Svensson - sångerna och livet : en folklig repertoar i 1900-talets Göteborg. Diss. Göteborg.
- Nylander, Erik, 2014: Skolning i jazz. Värde, selektion och studiekarriär vid folkhögskolornas musiklinjer. Diss. Linköping.
- Pekkola, Sari, 1996: Magical flutes : music culture and music groups in a changing Bolivia. Diss. Lund.
- Nordström, Marika, 2010: Rocken spelar roll. En etnologisk studie av kvinnliga rockmusiker. Diss. Umeå.
- Ramsten, Märta, 1992: Återklang. Svensk folkmusik i förändring 1950-1980. Diss. Stockholm/Göteborg.
- Ramsten, Märta & Ternhag, Gunnar (red.), 2014: Apropå Jan Ling. Elva texter om musikforskning och musikliv. Stockholm. (Kungl. Musikaliska akademiens skrifter nr 132.)
- Rice, Timothy, 1987: "Towards the remodeling of ethnomusicology". I: Ethnomusicology 31. S. 468-488.
- Ronström, Owe (red.), 1990: *Musik och kultur*. Lund.
- Ronström, Owe, 1992: Att gestalta ett ursprung. En musiketnologisk studie av dansande och musicerande bland jugoslaver i Stockholm. Diss. Stockholm.
- Simon, Arthur (red.), 2000: Das Berliner Phonogramm-Archiv. Sammlungen der traditionellen Musik der Welt. Berlin.
- Skog, Inge, 1993: North Borneo gongs and the Javanese gamelan : studies in Southeast Asian gong traditions. Diss. Stockholm.
- Ternhag, Gunnar, 1992: Hjort Anders Olsson. Spelman, artist. Diss. Hedemora.
- Åkesson, Ingrid, 2007: Med rösten som instrument. Perspektiv på nutida svensk vokal folkmusik. Diss. Stockholm.
- Öblad, Carin, 2000: Att använda musik : om bilen som konsertlokal. Diss. Göteborg.

MATTIAS LUNDBERG:

Musikhistorisk forskning i Sverige

Med »musikhistorisk forskning», eller »historisk musikvetenskap» avses i europeisk kontext en institutionell avgränsning, som i Sverige har sin närmaste motsvarighet endast i en forskningsinriktning inom musikvetenskapen, utan lika tydlig organisatorisk autonomi som i många andra länder. På tysktalande område är en institution för musikvetenskap i regel organisatoriskt delad mellan en lärostol i »Historische Musikwissenschaft» och en i »Systematische Musikwissenschaft», med separata studiegångar och forskningsinriktningar. Denna uppdelning går tillbaka till det sena 1800-talet, främst den habsburgske musikskriftställaren Guido Adler, som under historisk musikvetenskap enkelt uttryckt sorterar allt som berör studiet av konkreta musikaliska manifestationer, medan det systematiska studiet (med underavdelningen »Vergleichende Musikwissenschaft») omfattar sociologiska, psykologiska m.fl. vetenskaper.¹² En i senare tradition tredje självständig gren är det etnografiska studiet av konkreta musikaliska manifestationer, som behandlas av Dan Lundberg (se ovan). Denna hör enligt Adler till det systematiska studiet, men har i Sverige kommit att bedrivas närliggande, och ofta delvis överlappande, den historiska musikforskningen.

Så långt de moderna, institutionella utvecklingslinjerna för ämnet musikvetenskap. Därutöver finns inom landet ett flertal äldre traditioner, som utan att kunna härledas i klar succession fram till det moderna fackområdets etablering i början av 1900-talet inte desto mindre föregår detta, ibland med slående likheter. Under senmedeltid och tidigmodern tid hade musikundervisning en central roll i en fullödig studiegång, främst de grenar som rör praktiskt musicerande, notation, framförande och modal klassificering av melodier, samt en vidlyftig spekulativ musikteori omfattande vad som i vår tid skulle falla under filosofi, teologi och matematik. I detta studium finns endast undantagsvis historiografiska perspektiv. Under stormaktstiden stod akademiskt studium av musik i högsta flor vid de svenska gymnasierna, samt vid universiteten i Uppsala, Åbo, Tartu och Greifswald, så småningom även i Lund. *Rector cantus*-rollen vid gymnasium eller universitet innefattade vid denna tidpunkt även förmedling av kunskapsstoff av delvis historisk art, vilket framgår bl.a. i föreläsningssanteckningarna efter Uppsala universitets förste professor i musik och poesi (musikteori, praxis och latinsk skaldekonst), Jonas Columbus (1586–1663), som före utnämmandet haft motsvarande roll i gymnasiet i Västerås. Från slutet av 1600-talet försvarades ett antal dissertationer över musikhistoriska ämnen, främst i Uppsala under praesidium av professorerna Harald Vallerius och Johann Arendt Bellman (den gustavianske skaldens farfar), bägge betydande musiker och

¹² Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft. I: Vierteljahrschrift für Musikwissenschaft, I (1885), ss. 5–20.

musikteoretiker, samt i Åbo t.ex. i Johannes Gezelius *Encyclopaedia synoptica* (1672).

De första renodlade musikhistoriska studierna i Sverige är från frihetstiden och erbjuder huvudsakligen en syntes av alla då kända källor, utan den sorts subjektiva tolkningsinslag som är nödvändiga för en historieskrivning i egentlig mening. Här kan nämnas Jonas Ödmans *Dissertatio historico de musica sacra generatim et ecclesiae sviogothicae speciatim* ('Historisk avhandling om den sakrala musiken generellt och den sveogötiska i synnerhet') m.fl. mindre dissertationer under Sven Lagerbrings praesidium.¹³ Även avhandlingar av praktisk och samtidstillämpad art har ofta historiska inslag, såsom Lars Zacharias Medéns *Rationem metrica cantuum* (diss. Uppsala, 1754).

Under den gustavianska tiden fick studiet av äldre folkligt traderad musik i Sverige en perspektivförändrad inriktning genom det starka inflytandet från de tre tyskfödda musikerna Georg Joseph 'Abbé' Vogler, Johann Christian Friedrich Haeffner och Joachim Nicolas Eggert (den senare svensk enligt dåtida nationsindelning). Alla tre var mycket intresserade av svensk traditionsmusik, och kunde genom jämförelser med utländska traditioner i flera fall peka på vad de ansåg distinkt och specifikt för lokala svenska musiktraditioner. Vogler inkorporerade folkliga melodier i sina verk, såsom i operan *Gustaf Adolf och Ebba Brahe* (1788), Haeffner publicerade sig på området på 1810-talet.¹⁴ Eggert medverkade i folkviseinsamling och -bearbetning och hade planer på att inkorporera traditionella svenska instrument i ett större instrumentalverk (vilket såvitt känt dock aldrig realiserades). Haeffner blev också musikaliskt ansvarig för Geijer och Afzelius *Svenska folkvisor* i tre volymer 1814–18. Eggert och Erik Drake hade motsvarande roll i den planerade utgivningen av Leonard Rääfs musikinsamlingar. Den tyska dominansen var ingen tillfällighet – Vogler, Haeffner och Eggert var påverkade av den typ av idealism och ungomantik som kan sammankopplas med bröderna Grimms utgivning av folksagor och Clemens Brentanos och Achim von Arnims utgivning av *Des Knaben Wunderhorn* i tre band 1806–1808. Sådana idéströmningar hade dessförinnan inte fått större genomslag Sverige, vilket framgår av texter av exempelvis Pehr Frigel och Olof Åhlström, som bägge förefaller helt oförstående inför tanken att svenska traditioner skulle representera något slags egenart av kulturell, ideologisk eller intellektuell relevans. Drake får nog i och med detta anses den förste svenskfödde musikteoretikern och skriftställaren som underkastat traditionsmusik några omfattande studier, vilket visar på ett tydligt brott i den akademiska traditionen gentemot det sena 1600-talets s.k. Rudbeckianismer

¹³ Se Mattias Lundberg: Forskningsförhållandena vid de svenska universiteten kring mitten av sjuttonhundratalet: en undersökning med tre musikavhandlingar ur Fryklunds samlingar som exempel. I: Dokumenterat: Bulletin från Statens musikbibliotek, 39 (2007). S. 31–51.

¹⁴ Bland annat i Anmärkningar öfver gamla nordiska sången. I: *Svea: Tidskrift för vetenskap och konst*, 1818–19.

på området, som annars uppvisar vissa likheter med Haeffners och Drakes teorier.

Under det senare 1800-talet var akademiskt intresse för folkmusik alltmer kopplat till konstmusikaliska tillämpningar av melodi- och textmaterial, så t.ex. hos Oscar Byström, som var seklets möjligen flitigaste propogant för folkmelodier, speciellt på kyrkligt område (folkliga koraler) med vidlyftiga turnéer av folkbildande art över hela landet. Detsamma gäller Karl Valentin, som 1885 disputerade i Leipzig på den historiskt-etnografiskt orienterade avhandlingen *Studien über die schwedischen Volksmelodien*. Först kring sekelskiftet 1900 hade sådant arbete fått en systematisk bas med fast infrastruktur, vilket lade grunden för Folkmusikkommisionens bildande och utgivningen av *Svenska låtar* i 24 geografiskt-systematiska band (1922–1940).

Man bör nog inte göra alltför stark åtskillnad mellan proto-musikvetenskapligt och konstnärligt arbete med folklig musik och text under 1800-talet. Upptecknare som Richard Dybeck omsatte sitt samlande i publika och privata framföranden av folkligt material, och originalkompositioner av Erik Gustaf Geijer, Adolf Fredrik Lindblad, m.fl. går direkt tillbaka på folklig tradition, antingen utifrån egeninsamlat material, utifrån tryckta utgåvor som *Des Knaben Wunderhorn*, eller från originaltexter, såsom Lindblads »Bröllopsfärden» (med folkviseartad omkvädesform »Havre gul och ett vänligt skjul...») och yttre narrativ form som vittnar om stor förkovran i folkliga traditioner). Senare märks detta tydligt t.ex. August Södermans ballader över legendariska eller folksagobaserade temata.

Sedan den moderna etableringen av ämnet musikvetenskap i Sverige (Uppsala) i början av 1900-talet har historiskt-empiriska undersökningar varit en självklar del både i undervisning och forskning, och länge utgjorde ett mycket omfattande musikhistoriskt studium en grundbult i utbildningen. Detta gav tidigt ämnet som helhet prägel av ett klassiskt humanistiskt lärdomsämne som förutsatte de verktyg och problemuppställningar som hör därtill: klassiska språk, estetisk-filosofisk begreppsapparat, källkritiska tolkningsfrågor, samt metodologier med starkt fokus på överlevande empiriskt material. Denna materialstyrning är en viktig delförklaring till att vissa historiska områden, repertoarer och kontexter förblivit centrala i den svenska musikforskningen. Bland dessa märks senmedeltidens sekvens- och hymnrepertoarer resp. stormaktstidens hovmusik (Carl-Allan Moberg), svensk symfonik och musikaliska utbildningstraditioner (Stig Walin), frihetstidens musik och Johan Helmich Roman (Ingemar Bengtsson), utländskt musiktryck i Sverige (Cari Johansson), och reformationstidens liturgiska sång och luthersk hymnologi (Folke Bohlin).

De bevarade materiella lämningarna från ovannämnda perioder och kulturmiljöer har ömsom förpliktigt till, ömsom möjliggjort internationellt ledande forskning på dessa områden, enligt en outtalad (och ibland uttalad) ansvarsprincip som följde efter andra världskrigets kaos i förhållande till

äldre systematik och katalogisering: varje region förväntades ta ansvar för att bringa ordning i sina relokaliserade och ofta förstörda eller skadade kulturavsnitt. Detta innebar också att stolsprofessorerna (först Carl-Allan Moberg och sedan Ingmar Bengtsson) dikterade, eller åtminstone styrde, ämnesvalen för Sveriges alla doktorander i musikvetenskap, så att t.ex. ett antal humanistiskt sinnade tonsättare kom att skriva avhandlingar om medeltidens liturgiska sång (Bengt Hambraeus, Ingmar Milveden och Gunnar Bucht). Uppsala och Lund har till stor del bevarat inriktningarna från de två första generationerna forskare, så att t.ex. Erik Kjellberg, Lars Berglund och Maria Schildt fortsatt på Mobergs områden, Eva Helenius, Anna Lena Holm och Anna Johnson Ivarsdotter på Bengtssons, och Anders Dillmar och textförfattaren på Bohlins.

Musikhistorisk forskning vid institutionen i Stockholm har kommit att få ett unikt starkt fokus på svenskt 18- och 1900-tal, genom en rad avhandlingar om symfonik, opera och kammarmusik från epoker som inte i större grad behandlats av Uppsalas tidigare generationer forskare. Även institutionerna i Göteborg, Växjö och Örebro har härbärgerat enstaka avhandlingsprojekt på historiska områden, men fortfarande märks en viss ämnesuppdelning i institutionerna emellan, delvis naturligtvis beroende på de seniora forskarnas möjlighet att handleda vissa ämnesområden.

Förutom landets musikvetenskapliga institutioner har Kungl. Musikaliska akademins bibliotek, efter 1996 Statens musikbibliotek, sedan 2010 Musik- och teaterbiblioteket, universitetsbiblioteken i Uppsala och Lund samt det 1965 inrättade Svenskt musikhistoriskt arkiv (numera en del av Musik- och teaterbiblioteket i Stockholm) varit av mycket stor betydelse för musikhistorisk forskning. Vid dessa institutioner har forskare som Gösta Morin, Cari Johansson, Axel Helmer, Anna Lena Holm, Kia Hedell och textförfattaren under olika perioder bedrivit långsiktig kunskapsuppbyggnad kring material som inte kan behandlas lika ingående och avgränsat av universitetsanställd personal, som saknar den dagliga direktkontakten med källmaterialet.

Historieteoretiskt har svensk musikhistorisk forskning i stort sett speglat humanistiska paradigmväxlingar i stort. Tobias Norlinds pionjärbete på många områden präglades av ett kultur- och socialhistoriskt angreppssätt som hör till äldre bildningstraditioner. Moberg, Walin och Bengtsson fortsätter fortfarande en slags systematiskt kartläggning på klassisk historiografisk grund, men Bengtsson har betydande inslag av logisk-positivistiska teoritraditioner, t.ex. i form av det s.k. Numericode-systemet (ett systematiskt verktyg för att klassificera melodiinnehåll). Socialhistoriska perspektiv märks tydligt i Jan Lings arbeten (inte minst under hans senare år), medan Bohlin får ses som Mobergs enda konsekventa efterföljare vad gäller källkritiska och filologiska avvägningar på äldre källområden.

Man kan i jämförelse med tysktalande områden och med tanke på sammanfattningen ovan nog säga att den stolsprofessur som inrättades för Mo-

berg är att jämföra med en i historisk musikvetenskap. En egenhet för Sverige – inte unik, men speciellt markerad här – är den starka uppdelningen mellan musikvetenskap på filosofisk fakultet (med större betoning på musikhistoria, ju äldre fakulteten är, intressant nog) å ena sidan, och konstnärlig och pedagogisk musikutövning på landets musikhögskolor. Den musikhistoriska dominansen på Uppsalainstitutionen är troligen en delförklaring till de på många områden vattentäta skotten. Trots att det finns stor studentcirkulation mellan musikhögskoleutbildningar och musikvetenskap på grundnivåerna, så tenderar de som i slutändan gör forskningskarriär på musikhistoriskt område att vara från början orienterade utifrån en klassisk humanistisk bas, med historiska, filologiska, språkliga och estetiska perspektiv som nog ofta ter sig främmande för vår tids exekutörer och praktiker på musikområdet, trots att det är sådan forskning som t.ex. är av avgörande betydelse i framställandet av de kritiska notitioner de senare använder.

Om disciplinär självkritik ska idkas kan man med fog peka på att svensk musikvetenskap nog under 1900-talet odlat en alltför stark i grunden ämnes- och artefaktfrämmande åtskillnad mellan historiska och etnografiska forskningsinriktningar, vilket nog också tyvärr hämmat utforskandet av äldre folkliga traditioner, såsom dessa framträder i musikaliska diskurser och källbelägg alltsedan stormaktstiden. Elias Palmskiölds uppteckningar av balladmelodier, frihetstidens dissertationer över svensk traditionsmusik och organologi, samt de tre ovannämnda tyska musikteoretikernas betydelse och vittnesbörd om äldre svensk musik förtjänar ett långt öppnare samarbete mellan källhistorisk och etno-historisk forskning. Som bara ett konkret exempel på material som är värdigt ett studium av avhandlingens omfattning kan nämnas konkordanser mellan generalbassånger inskrivna av tillfällespoeten och -musikern Michael Zethrin i den s.k. Nordinsamlingen på Uppsala universitetsbibliotek, folkligt traderade ballader och visor, samt de ovan nämnda editionerna av Brentano och von Arnim. Låt oss hoppas att sådant simultant och samordnat arbete inom historisk och etnografisk musikforskning hör framtiden till.

LITTERATUR

- Adler, Guido, 1885: »Umfang, Methode und Ziel der Musikwissenschaft». I: Vierteljahrschrift für Musikwissenschaft. S. 5–20.
- Des Knaben Wunderhorn, red. Achim von Arnim och Clemens Brentano. Frankfurt 1806–1808.
- Gezelius, Johannes, 1672: *Encyclopedia synoptica ex optimis et accuratissimis philosophorum scriptis Collecta*. Åbo.
- Haeffner, Johann Christian Friedrich, 1818–19: »Anmärkningar öfver gamla nordiska sången». I: *Svea: Tidskrift för vetenskap och konst*, 1818–19.
- Lundberg, Mattias, 2007: »Forskningsförhållandena vid de svenska universiteten kring mitten av sjuttonhundratalet: En undersökning med tre musikavhandlingar ur Fryklunds samlingar som exempel». I: *Dokumenterat: Bulletin från Statens musikbibliotek*, 39, 2007. S. 31–51.

- Medén, Zacharias Lars, 1758: *Ratione metricam cantuum in ecclesia patria*. Diss. Uppsala: Höjer 1758. præses: Hydrén Lars.
- Moberg, Carl-Allan, 1930: »Musik und Musikwissenschaft an den swedischen Universitäten II». I: *Mitteilungen der internationalen Gesellschaft für Musikwissenschaft II/1*, 1930. S. 10–26.
- Valentin, Karl, 1885: *Studien über die schwedischen Volksmelodien*. Diss. Leipzig.
- Ödman, Jonas, 1745: *Dissertatio historico de musica sacra generatim et ecclesiæ sviogothicæ*. Diss. Lund, præses: [Lager]Bring, Sven.